

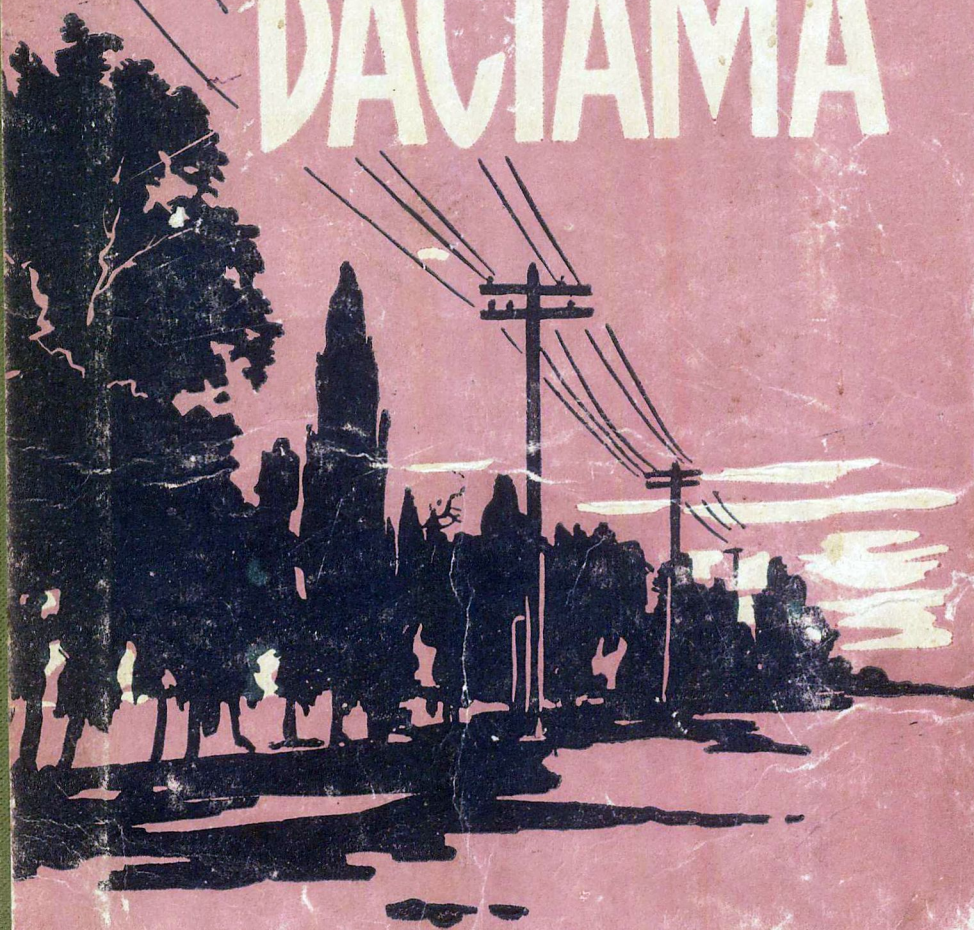
84 14032
И 48

10097

И

ЗЕЙНЕЛ-ГАБИ
ИМАНБАЕВ

БАСТАМА

И

ЗЕЙНЕЛ - ҒАБИ ИМАНБАЕВ

БАСТАМА

*ӘҢГІМЕЛЕР
ЖДИЙНАҒЫ*

*Қазақтың мемлекеттік
көркем әдебиет баспасы
Алматы 1959 ж.*

АБОНЕМЕНТ

018

Июньнің сәскелігі. Күн көзі аспан биігіне баяу өрлеп барады. Көгілдір тұнық аспанда ақшыл бұлттың сілемі қимылсыз қалған. Көз ұшындағы аласа адырлардың үстінде бұлдырап сағым ойнайды. Иректелген қоңыр шоқылар сағымға оранып көрінбей кетеді де, көбіне тынымсыз қозғалып, қалтырап тұрғандай болады. Кең жазықпен ілби аяндаған екеу, табиғат сұлулығын тамашалап біраз уақытқа дейін тіл қатпады. Жасарып қалған даладағы балғын бетеге кілем түгіндей табанға жұмсақ тиеді. Ақты-алалы дала гүлдерінің арасында гүл түсті көбелектер ұшып-қонады, түкті аралар гүжілдейді, боз торғайлар шырлап алуан түрлі «күй» шертеді. Көгілдір аспанда бүркіт пен бөктергілір қалықтайды.

— Нендей ыстық қапырық күн еді! — деді Мұғылима жеңгей ауыр дем алып. Күн шалмаған омырауындағы шып-шып шыққан терін сұртті де, майлы тоқаштай жылтыраған бүйрек бетін желпіп, көкшіл көзді, ақсары жүзін ағайға бұрды.

— А, ия! — деп ыңылдап қойды Мекен, сіреңке қара кескінін тыржитып, қоңқақ мұрны астындағы қырау шалған шөкімдей мұртын шошандатып қозғай берді. Жеңгейдің жұмыр білегінен қыса түсіп, қырылдаған дауыспен:

— Біздің ғой,— деді жөтеліп алып,— өткен жолымыз шым-шытырық. Әуелі ауыл молласынан «әліп-би» оқып,

со-о-дан медресе Узифаны бітіріп, Исламият, Арабият оқуымен бас шатастырып келіп, бертінде латын, орыс әріптеріне көшкенде бірден дүние тани бастадық. Қарап тұрсам ғой, бар өмірім оқумен өткен екен-ау, Мұғыжан?

— Әсияның папасы-ау, айтпа деймін, осы өмірінді түгелдей жаңа заман ғылымын үйренуге жұмсасаң, осы кезде белгілі бір ғалым болар едің-ау, әдемі көк машинаны мініп, жүйткітіп жүрмес пе едік,— деді таңдайын қағып.

— Көк машинаны былай қойғанда, ғалым атағын айтсайшы! — деді Мекең, жеңіл күрсініп, ойланып қалды.

— Мұғалім дегеннің өзі — ғалым деген сөз емес пе? Мен осы атақтың өзін көңліме тоқ санап, қанағат етемін,— деді Мұғылима жеңгей, аппақ тістерін көрсете күліп,— көп ойлайтыным көк машина болып жүр. Қарап тұрсам, біз тұрғылас адамдар түгіл, колхозшылар да алып жатыр. Екеуміз бірдей мұғалім болып, ала алмай жүрген біз ғана. Нендей келісімсіз.

— Мәселе көк машинада емес қой, Мұғыжан, әуесқойлықтың бояуы оңып, солғын тартып барады. Жас шіркін де келіп қалды, алдымызда қылаңдап алпыстұр. Өзім жете алмаған биікке жалғызды жеткізіп, қызығын көріп қана отыратын күндер алыс емес қой деймін, Мұғыжан.

— Қойшы, тіпті,— деп Мұғылима жеңгей қолын тартып алды. — Кәрілікті мойындай беретінің қалай, жоқты сөйлеп. Жұрттың еркегі жасарып, құлшынып барады. Сен болсаң жидісің де жүресің. Нендей келісімсіз! Онан да Әсияжанды қай оқуға жіберетінімізді ойла-саңшы!

Теңселе басып келе жатқан Мектеппай көк бурыл мұртын бір қозғап қойып:

— ЖенПИ-ге, не СХИ-ға жіберу керек болады дағы,— деді жеңгейге барлай қарап.

— Сіз қызық екенсіз? — деді Мұғылима жақтырмай қабағын шытып.— Қазақ біткеннің мұғалімдіктен басқа қолынан келетіні жоқ па? Әбден көбейіп, мұғалімдіктің де нарқы төмендеп алды. Орын тимей жүрген дүмше мұғалімдерді көрмей жүрсің бе? Мен болсам тілеуің бергір, басшылардың тамыр-таныстығымен ілесіп келемін. Олар ауданнан кетсе, маған да орын болмайды. Мұғалімдік деген сол ма? Жоқты сөйлейсің. Ал, СХИ

деген нендей сұмдық, механик етіп жалғыз баланы қарамайға былғамақпысың? Нендей келісімсіз ой еді? — деп Мұғызжаны теріс қарап кетті де, бір түп сарғалдақты жұлып алып, ағайға сермей сөйлеп, өз ойын жеткізгендей болды.

— Мейлің, өзің біл, — деп Мекен күнк ете түсті. — Он жылдықты бітірген тойын кеше ғана өткіздік. Күзге дейін ойлануға уақыт бар ғой. Дайым мені мұқата сөйлеп, ауыз аштырмайсың, — деді жақтырмаған адамдай тыжырынып.

Жұбайының мүләйім кескінін көріп, жеңгей аяп кетті.

— Әскеннің папасы-ау, нендей шамшыл едің, титтей қатты сөзді көтермейсің, — деп быртық саусақты қолымен күйеуінің білегін бір қысып қойды.

* * *

...Жинақты кең бөлмедегі орындықтар қоршаған биік столды, кипарист ағашындай жайыла өскен алояның жасыл сүйір жапырақтары жауып тұр. Көкшіл сары жұлдызшалары бар жасыл шәйі көйлек киген, сұңғақ, ақ сары ренді Әсия гүл букетін столдағы құмыраға орнатып қойды да, этажеркадағы кітаптарды тәртіптей бастады. Мөлдір көк көзі күлімдеп, жүзіндегі ұсақ секпілдері шып-шып шыққан термен қосылып, көбейетүскен сияқты. Қыр мұрны мен қызыл еріндері, қос бұрымды алтын сары шашы қыз тұлғасына ерекше көрік беріп тұр. Қуанышты көңілдің төрінен шыққан жалынды леппен өзі сүйетін өлеңді сызылта әндетеді.

„Жарқ етпес қара көңлім неғылса да,
Аспанда ай менен күн шағылса да...“

Осы бір ән өткен кешті тағы да еске түсірді...

...Екеуі ауыл шетіндегі айдын көлдің жар қабағына келіп отырған еді. Жиіктегі биіктеп өсіп қалған жасыл қамыс, қоға-жайлардың олпы-солпы көлеңкесі су бетіне көлбей түсіп, болмашы дірілдейді. Алтын табақтай дөңгеленген жарық ай шарбы бұлттардың арасымен баяу қалқып барады, ақшыл сары сәулесі қарауытқан су бетіне құйыла түсіп дірілдеп тұр. Ауылдың электр жарығы мен жұлдыздардың сәулесі түсіп секпілденген тұнық судың бетіне ұсақ тастарды лақтырып бала жігіт

үнсiз отыр, жүрегі алып ұшып, қыздың ақ сары жүзіне ынтыға қарай береді.

Жігіт соңғы тасын алысырақ лақтырды. Шолп етіп сүңгіп кеткен кішкене тастың серпінімен су бетіне өрмекшінің торындай дөңгелек сызықтар қыртыстала жайылып барып жоғалды.

— Көрдiң бе, Әскен, тас лақтырмаса, тұнық су шайқалмайды. Егер, жел тұрып толқын айдамаса, осы айнадай көл мәңгіге тынып тұрмақ па?..— деді жігіт күлімсірей қарап.

— Оны неге айттың? — деді қыз селт етіп.

— Әрбір өзгерістің өзіндік серпіні бар демекпін,— деді жігіт ойлы кескінде, қарауытқан көкжиекке қарап. — Менің жаңа жолды таңдауыма серпінін тигізген күш өзіңе белгілі ғой, Әскен.

— Таңдаған жолың маған ұнамайды,— деді қыз назды дауыспен.

— Өте дұрыс жол, Әсия,— деді жігіт сенімді, назды үнмен,— біз ашық сөйлесейікші, комсомолдың шақыруына сеніңше қалай қарауымыз керек? Әлде, немқұрайды ғана бас шайқамақпыз ба?

— Оқуды тастап кету қиын ғой, Айдар,— деді қыз мұңайып,— әкем мен апам да оңайлықпен көне қоймас бұған.

— Білімді алдымен өмірден үйренсең, кейіннен ғылымнан үйренуге жеңіл бола ма деймін. Менімше әкең мен апаң білімді адамдар ғой, қарсы болмас,— деді жігіт сәл езу тартып.

Қыз үнсiз қалды. Жігіт суға тағы бір тасты лақтырып жіберіп, аз қарап отырды да:

— Әскенжан,— деді даусы қалтырап,— берген сертің рас болса, осы жолда бірге болуымыз керек, болмаса...

Жігіт сөзін аяқтатпай, қыз құшағын жая берді.

— Біз қашан, қайда болса да біргеміз,— деді күбірлей сөйлеп.

* * *

Әсия кітапты қатарлай жүріп әннің аяғын жалғастырды.

...Дүниеде, сірә сендей маған жар жоқ,
Саған жар менен артық табылса да..."

Ән ырғағын дабырлай сөйлеген таныс дауыстар бөліп жіберген еді.

Күн көзінде ұзақ жүріп, тершіген ағай мен жеңгей есіктен сөйлей кірді.

— Әскен, келіп қалғансың ба, айналайын,— деп Мекең қызына құшағын жая берді. Екінші жағынан анасы құшақтап, қыздың кішкене бетінен шөп-шөп еткізіп таласа сүйген әке мен шеше зорға босатты.

— Құдай-ай, сәулем-ай, жиналыстарың түн ұзаққа созылып ұйқың қашты-ау, көзің неге кіртіген, ауырып калудан саумысың,— деді Мұғылима жеңгей шошынып.

— Жас балаға он — он екі сағат ұйықтап тұрып физарядка жасаса, тоя тамақ ішсе, ажар кіреді. Әйтпесе ауруға шалдығуы да ғажап емес қой,— деді ағай салмақпен.

— Тамақтан да, ұйқтай қалшы, сәулем, төрт — бес сағат ұйықтап тұрсаң сергіп қаларсың, сөйтші көгершінім,— деді жеңгей жалына сөйлеп.— Бүгін күн ыстық, далаға шыға көрме! Басымның сақинасы түскірі ұстайын деп тұр ма, құлағым шыңылдап қалғанын қарашы, ыстыққа көбірек жүрсем сөйтеді енді...

Жеңгей қол орамалымен үсті-үстіне желпіне бастады.

— Әкең екеуіміз сені қай оқуға жіберетінімізді білмей, дал болып көп ойландық, ҚазГУ қалай болар екен, құлыншағым? Папаң ЖенПИ-ге, не СХИ-ға түскенінді ұната береді.

— Мұғалімдік жарайды ғой, Әскен? — деп, Мекең де сөз қосты.

— Тұра тұршы, папасы, өзі қайсысын тандар екен. Айта ғой, қоңыр қозым,— деп жеңгей елпілдей сөйледі.

— Біз ауыл шаруашылығына жұмысқа баратын болдық,— деді Әсия.

— Қайдағы?

— Нендей,— деп әке мен шеше жамырай, шошына сұрады.

— Мектеп бітірген балалар мен қыздарды ауыл шаруашылығына жұмысқа шақырады.

— Кім ол шақыратын? Бізді сырттан билейтін кім?— деп, ағай мен жеңгей қосарлана тіл қатты.

— Комсомол,— деді Әсия жайбарақат.— Қолхозда қолмен еңбек істеп, белгілі мамандық аламыз, түсінікті ме енді?

— Үйбай-ай, не дейсің, балапаным? Оқуды тастап, қара жұмысқа түсем дегенің не қылғаның, құлыншағым? Алдында университет, аспирантура, одан әрі бақ-дәреже

күтіп тұр. Ата-анаң істемеген кәсіпке итермелеген кім сені, жазған,— деді жеңгей жыламсырай сөйлеп.

— Анашым-ау, түсінсейші, еңбек етудің өзі мол бақыт емес пе? Тәжірибелі сауыншы болғым келеді. Қолхоз басқармасына өтінішімді беріп те қойдым.

Мектепбай ағай томырық ашуға басты:

— Өсірген, адам еткен ата-анаңды керексіз қылып, өз алдына жаңылаймы дедің бе? Бізбен санасудан қалдың ба? Олай болса, мен сені балам деп санамаймын, білдің бе,— деп шарт сынды әкесі.

Ашу қысқан Мекең үй ішінде тенселе жүріп сіреңке қара кескіні түтігіп, денесі қалшылдап барады.

— Өзінде ақыл болмаса, ата-анаң бар, ақылдасуға болмай ма саған, дәулеттен қашып, бейнетке баруға неден мұқтаж болдың? Комсомол шақырса қайтейін, сауыншылыққа менің баламнан басқа жан құрып қалып па? Мен ауданға, облысқа барам,— деді екіленіп.

— Құлыншағым-ау, енеңнен туып өмірі өзіміздің мұқыл сиырдың да емшегін ұстап көрген жоқсың, кір-қоңыңды да өзім жуам. Ең аяғы шашыңды да өзіңе таратқым келмейді. Бүгін ұялмай ыстыққа күйіп, суыққа тоңып, салпақтап сауыншы болам дейсің,— деді Мұғылима жеңгей күйініп.— Уһ, жүрегі түскір қысып барады.

Жеңгей қолымен кеудесін басып диванға отыра кетті.

Әсия анасының мойнынан құшақтап бетінен қатты сүйіп алды. Айтуға сөз таппай аз тұрды. Ішкі дүниесі толқып сала берді.

— Түсініңіздер, өмір жолынан бөгеменіздер мені,— дей берді Әсия күбірлей сөйлеп.

КЕШКІ ӘБІГЕР

Аязды қысқы кеште қырауытқан қос жолаушы суыт жүріп келе жатты. Сыры түсіп айғыздалған шағын, көкшіл кашовкаға жеккен дәу қарагер айғыр ауыздықпен алысып, құшырлана түседі. Қысқы тар жол ойлы-қырлы қар басқан даламен ирелендеп, сонау көз ұшында көрінген орманға қарай созылып жатыр.

Қысқы кештің тымырсық аязы бетті шымшылап, ызбарлы тілімен жалап өтеді. Аяздың шарпуынан сақтанған жолаушылар ішіктерінің жағасына бұйыға тығылып, қырын қарап отыр.

— Федя, жүрісінді жеделдет, тоңып қалар түрім бар,— деп жуан дауысты жолаушы атшыға жиі ескертіп қояды. Атшы қарагер айғырдың жүрісін ширата, екпіндете түседі. Күн батып кеткелі көп болған еді, айналаның қою қараңғылық біртіндеп қоршап келе жатты. Қорғасын түстес көгілдір аспанда мөлтілдеп жұлдыздар көріне бастады.

Қарагер айғыр кешкі салқынмен ынталана жүріп келеді. Жол табында кездескен қара-құрадан ыршып түсетініне қарағанда, айғырдың жаңа үйретілген желікті екені аңғарылады.

— Федя, делбеңе ие бол, бұл мына қалпымен бізді бір жерге тастап та кетер,— деді әлгі дауыс ішік жағасынан көмескілене шығып.

— Ой, Роман Алексеевич-ай, осы мәстекке ие бола алмай маған не болыпты, қам жеменіз. Пшту-у... А-ай... — деп Федя онсыз да арпалысып келе жатқан атты елірте түсті.

Жолаушылар көршідегі мал совхозының адамдары еді. Роман Алексеевич совхоз құрылғаннан бері кассир болып істеп келе жатқан қартаң адам болатын. Бұйра шашты жас өспірім Федяны осы жолы көшірлікке алғанына сүйсініп те, қынжылып та келеді. Сүйсінетіні жылқы құлағында ойнайтын пысықтығы болса, қынжылатыны да сол «пысықтығының» көп реттерде албырттығы, шалдуарлығымен ұштасатыны еді. Федя жол бойы Роман Алексеевичті бірде қатты, бірде ақырын жүріп тәлкекке салып келе жатты.

«Жас жігітке ұзақ жолда ермек те керек қой, тек аман жеткізсе болады!»— деп ойлады қарт.

— Жайырақ жүр, Федюша!— деп Роман Алексеевич қақырынып қойды.

Алыстан қарауытқан орман жолаушыларға қарай зырлап, жақындап келеді. Денесі қызып алған семіз айғыр пәрмендеп шауып кеткісі келіп, басын бұлғап жұлқи жөнеледі. Қалжыңбас Федяның өзі де қара терге малшынған еді. Сарғылт селеу қылтиып көрінген қарлы жазық шапшаң дөңгеленіп қалып барады. Аздан соң жіңішке қысқы жол қырау басқан орман тізбегіне сүңгіп кетті. Орман арасы қараңғы, жолы тар болатын. Ақ қырау баттасқан қалың жыныс дағдыдан қоюланып жол үстіне төне түскендей. Жолаушылардың желікті аты орман арасына кіргеннен-ақ елегізіп осқырына бастады.

Федя делбені қарыстыра ұстады. Роман Алексеевич ескертуін жиі қайталап келеді. Аяқ астынан «пыр» етіп ұшқан құстан үріккен айғыр мөңкіп ала жөнелді. Қошовкада отырған қос жолаушы мықтана ұстағанмен, бір шоқалаққа соққанда ұшып кетті. Федя делбемен сүйретіліп көп жерге дейін барса да, шошынған атты тоқтата алмады. Делбе үзіліп қолында қалды. Қарагер айғыр жегуімен қараңғылыққа сүңгіп жоғалды. Федяның бетінен қан ағып, иегіне қарай тамшылауда, бір көзі ісіп, жұмылып барады. Роман Алексеевичтің тосын оқиғадан есі шығып:

— Ат... ат... Жүз мың...— деп, ішігін шешіп тастап, ат соңынан жүгіре жөнелді. Ол қанша жүгіретінін шамалаған жоқ, қыр үстінде электр шамдары самсаған ауылға тез келіп қалған сияқты...

...Ауыл Совет кеңсесі жарық, жылы, ортада түйістіре қойылған столдардың үстіне электр шамдары мол жарығын түсіріп тұр. Председательдің столында телефон алдында көптен қырынбағандықтан бет-аузына қаулап сақал-мұрты өскен, бүгінгі кезекші Мәлік отыр. Жүдеу тартқан жүзінде шаршағандық пен кейістіктің белгісі бар. Түрік еріндерін жымырып, ұйқы тығылған үлкен көздерімен кітапқа үнілуде. Алған әсері де шамалы болуы керек, жалқаулана керіліп есінеп қояды. Осы кезде ауыз бөлмеден аяқ тықыры естілді. Мәлік ұйқысы бірден сергігендей елең ете түсті.

Мезгілсіз келген бейтаныс адамның кескіні ұсқынсыз да, қорқынышты да еді. Жасы елулерден асқан, ұзын бойлы, зор денелі, көз әйнегі мұрнына түскен адам столға жақындап келіп тұрды. Көне фуфайкасының сырты қырауытып, ақ шарфының шеті иығына түсіп кеткен, құлақшының теріс киіп алған. Қырысталған ат-жақты жүзінен моншақтап шыққан тер, әйтек шығынқы иегіне қарай сорғалайды. Кірпігіне қатқан мұздақ еріп, кішкене көздерін қыпылықтатып қояды. Денесінде тынымсыз діріл бары байқалады. Ол сөйлейін деп тұтығып қалды, күрек тістері болмағандықтан еріндері ұзын иегі мен мұрны арасында көшіп-қонып, тамсанып барып тынды. Салмағы екі аяғына кезек салып теңселіп тұр.

— Прре-дседтель жолдас, сізге айт-арым...

— Мен председатель емеспін.

— Сонда да айт-аррым бар, зор ұятқа, бақытсыздыққа ұшырап... — сөзін дұрыстап айта алмай, балуан қолымен сақалсыз жүзін сипай берді. Дәрмені құрып орындыққа отыра кетті.

— Айтыңызшы, қарт, не болған сізге?— Мәлік үрейлі көзімен тесіле қарап қалыпты.

— Ұятқа ұшырап, қашқан аттың шанасында... — деп Роман Алексеевич кемседеп, онан әрі сөйлей алмады.

— Сіз азырақ сабыр етіңізші, мына папиросты тартып, есіңізді жинаңызшы. Сонан соң айтарсыз!

Мәлік бәйек болып Роман Алексеевичтің алдына темекі мен оттықты қойып, жақын отырды. Жолаушы құшырлана сорып аз дамылдады да, папиросты қолымен жаншып лақтырып тастады. Тісі арасынан ысқыра шыққан үнмен жылдамдатып сөйлей бастады.

— Қашқан аттың шанасында жүз мың сом ақша кетті. Еңбекақы ақшасы... Не керек, жолда кездеспеді. Қараңғы, Ох... бәрінен ұатын айтсайшы!

Роман Алексеевич орнынан тұрып тәлтіректеп аз жүрді де, ауыр салмағымен сылқ етіп орындыққа отыра кетті. Оның денесі дірілдеп, жүзіндегі уайым бұлты қайта қоюланып, жанының күйзеліске түскені байқалды.

— Жауапқа тартылудан қиналмаймын-ау! Не керек... Әттең, ұатын айтсайшы...

Аз да болса істің жай-жапсарына түсіне бастаған кезекші:

— Сабыр, сабыр...— деді иығынан басып,— сіз совхозыңызға телефон соғып жағдайды хабарлаңыз. Мен председателді шақырып келейін...

* * *

Дәуіт жұмыстан кеш қайтты. Оның соңғы уақытта тынысы да, ұйқысы да азайып кеткен еді. Әбзел саймандар мен машиналардың күрделі жөндеуі толық аяқталып, тәртіпке салынған жоқ-ты. Мұндай жағдайда колхоздың тәжірибелі ұсталары тыным таппайтыны мәлім. Әсіресе, Дәуіт мазасыз болатын. Дегенмен, көп күнгі әурешіліктен арылып, бүгін көңлі дауаланғандай болып, үйіне көңілді қайтты. Жаңа салынған төрт бөлмелі үй сәулетті еді. Ол өз бөлмесіне келіп, үстел үстіндегі жаңа газеттерді оқуға кірісті. Алдыңғы бөлмеде әйелі

Әмина мен анасы Мария кемпір күбірлеп сөйлесіп, ас жабдығымен жүрген.

Дәуіттің шаршағандықтан көзі ілегіп кетті. Дәл осы уақытта көрші бөлмеде көпей мәжіліс болып жатыр еді, бөлме ішін түгелге жақын жапқан түкті кілем мен жарқырауық кровать, зор айна барлық пен байлықтың куәсіндей үй ішін жайната түсулі. Бұл Салық пен Мария кемпірдің бөлмесі болатын. Дәуіттің әкесі Салық қарт күн бойы ауыл қыдырып жаңа қайтқан еді, кемпірі мен келіні, немересі төртеуі сыбырласа сөйлесіп, әбігер кенеске кіріскен. Қарттың жүзінде жайдарылық пен қуаныш болса, Әмина сұрлана түскен. Кішкене Сейпи әрқайсысының аузына кезек қарап қалыпты.

— Менімше, бұл жеке адамдікі болуға лайық! Мекеме болса бұлай болмаса керек еді, — деді қара бурыл сақалды Салық қарт.

— Бұл осы өзіміздің колхоздың адамдарынан түскен колхоз ақшасы болып жүрмесін, — деді келіні Әмина.

— Кімдікі болса онікі болсын, ақша қолға түскен соң не сөз бар, бұл құдайдың мол пішіп бере салған байлығы ғой! — деп Мәрия кемпір жымың қақты.

— Баяғыда Бейсенбі қажы купестің қара күмәжінегін тауып алып, кейін қажы да, дәулеті асқан бай да, болыс та сол болып, дәуірлеп кеткен екен. Абзалында бұл байлықты қайырлы етсе, Дәуітжанның атағын бір шығарар.

Салық қарт «құдайтағалаға» мейірлене риза болып, түскен олжаның баянды, қайырлы болуына дұға оқып бетін сипады. Оны ежелден, Салық молда деп атайтын. Қартаң тарта бастағаннан бері колхозда жұмыс істемейтін. Қарттықты сылтау қылып, жұмысқа бармай қойғанды. Соңғы жылдары түгелдей молдалыққа, сопылыққа қарай ауысып, өлікке жаназа оқып, уағыздар айтатын.

Алпыс бестерден жаңа асқан Салық жас адамдай әлуетті де. Оның алыпқа тән зор денесін май баса бастаған, кеудесі сәл еңкіштеу, нарттай қызыл жүзіндегі дөңгелек қара бурыл сақалы ғана көрілігін хабарлап тұрғандай. Қоңқақ мұрыны мен үлкен ала көзі, түксиген қалың қабағы, жалтыр маңдайы бар; бұл адамның мінез-құлқы мен кәсібі өзінің туған ұлына да ұнамайтын.

Дәуіт жалынып та, қорқытып та, жаңа өмірдің тамаша сырларын түсіндіріп те үгіттейтін. Бұлардың бәрін әкесі жүре тыңдайтын.

— Оның рас, көкесі,— деді Мәрия кемпір,— Дәуітжан тегі бақытсыз, дәулетсіз болмас деп едім, енша-алла жаман емес. Баяғыда осы қарағыма жерік болып жүргенде, бір түнде бірнеше жылқы сойылып, тастай батып, судай сіңе берді ғой. Сол жылғы Қарпықтың ұрыларымен жортқан сапарларыңының сәтті болып шығуы-ай! Соны ырым қылушы едім.

Бұл сөздер Әминаның жүрегіне тікендей қадалып, шошындыра түсті. Сөзді аз сөйлеуге тырысып, ас жабдығымен жүрді.

— Сіздер,— деді ол,— бұл ақшаны пайдаланып Дәуіттен «Бейсенбі қажы» шығармақшысыздар ма? Ақша жеке адамдікі емес, қазнанікі болуға тиіс. Мемлекет мүлкіне қол сұғу қылмыстың барып тұрғаны. Дәуіт оған баспайды. Мұны түсінулеріңіз керек.

Салық сықылықтап күліп:

— Абзалында, мемлекет мүлкі дегеннің өзі, тұрақты иесі жоқ мүлік қой. Шарифатта дәл содан пайдаланудан күна жоқ дегенді айтқан.

— Тегі шарифатыңызыдың өзі озбырлыққа бастайды екен ғой,— деді Әмина түтігіп.

— Тек шырағым, күнакар болма, абзалында, ақымақ адамға тән сөзді сөйлеме!

— Сөйлеген сөздің ақымақтық сөз екенін, асыл сөз екенін түсінуге тиістісіздер! Мемлекет, колхоз деген алдымен кім? Соны білу керек, ол осы отырған бізбіз. Өзімізді өзіміз ұрлау ақымақтық болмай ма? Шарифатыңыз солай деген ғой, тегі?

— Абзалында біз ұрлаппыз ба? Тауып алдық қой, сен де Дәуіт сияқты «білімпаз» болып кетпесең жарар, келін. Біз сендерден байпақты бұрын тоздырдық. Бұл жайды аз болса да көрдік қой. Абзалында, тауып алған соң күнадан пәк боласың, деп хадиста айтқан. Бұл бере салған артық байлық!

— Әмина, шырағым,— деді Мәрия кемпір,— сенің түтінің қалай шалқыса, Дәулеттің ойы да солай шалқушы еді. Жобанда осы байлықты қайтарып беру бар, ол ойдан аулақ болайық. Сен Дәуітті көндіруге тырыс. Алтынның аты алтын. «Алтын көрсе періште жолдан таяды,» — деген, сендер періштеден таза емессіңдер ғой... Сөйт, шырағым...

Мариям кемпір Дәуіттің анасы, алпыстан асса да, әлі көрілікке жеңдірмеген, зор денелі мығым адам еді. Со-

пақша, әжім басқан беті шалбарланып, қырысталған маңдайында түк өскен қара мені маңдай терісімен көшіп, қозғалып тұратын. Қызарған көкшіл көзін қалай сус-тана сөйлегенде жүзі ызбарланып кететін. Жайшылықта ұзын тілімен жасқап отыратын келінін бүгін «шырағым» деп бәйек болуда. Оңашада да көп сөз айтты.

— Жок,— деді Әмина,— біз бұған көне алмаймыз. Бұл масқарашылық, қылмыс!

Әмина отыздардан асқан, бұйығы мінезді әйел болатын. Аққуба, сұңғақты сұлуша жүзі балғын жастың кейпінен әлі де айырылмаған. Әжесін сыйлап, сөзін екі етпеуге дағдылана тұрса да, бұл жолы осынша байлықты сіңіруге көнбеуі Мәрия кемпірге таңқаларлық жай еді.

— Мына келіннің түрі жаман,— деді Мария кемпір, Әмина шығып кеткенде,— бұл Дәуітті өз ықтиярына көндіріп, ақшаны беріп қояды әлі...

— Соны айт, ендігі амал сенде, кемпір, абзалында Дәуіт сенің сөзіңді тындайды. Сенен қаймығады да. Мені соңғы жылдары ұнатпай жүр. Сен белге салмасаң, абзалында, іс болмас.

— Дәуіт, қалғып кеткенсің бе, ояншы!— деді Әмина оған, ойлы көздерімен төне қарап.

— Не болды?

— Төтенше жағдай. Сейпжан лыжымен кешқұрым орманға барған екен, іңірде қайтып келе жатып жол үстінен чемодан тауып алыпты, іші ақшаға толы.

— Ие?

— Біреу жоғалтқан болу керек, чемодан міне тұр.

Дәуіт орнынан атып тұрды, мұрын астына қойған кішкене қара мұрты әнтек қозғалып, тотыққан жүзінен күдіктің белгісі байқалады. Үлкен қой көздері шарасынан шығып кеткендей Әминаға тағы тесіле қарады.

† — Апкел бермен!

Бұрыштарын жезбен көмкерген қоңыр чемоданды ашып, бетімен бірдей салған ақшаны көрді.

— Қозғаған жоқсындар ма?

— Жок.

— Бала қайда?

— Осында.

— Шақыр.

— Сейпжан-ай, бері келші.

Алдыңғы бөлмеден он екі жасар аққуба бала кірді.

Ақ жағалы көйлегіне таққан қызыл галстугі аздап оңға қарай бұрылған, қара шұға шалбарының балағын қонышына түсіре киген, түрі Дәуітке ұқсайды.

— Чемоданды қайдан таптың?

Бала асыға, ентіге сөйлеп:

— Кешқұрым Сапар екеуміз орманға барып, қайтып келе жатып тауып алдым. Жолдағы орда төгілген шөп көрінді, жанынан өтіп бара жатсам дәл осылай жатыр, — деп чемоданды қырынан қойып көрсетті.

Бұл кезде Дәуіттің бөлмесіне семьялары түгел жиналған еді.

— Жаныңдағы бала қайда еді? — деп Мәрия кемпір көлденеңдей сұрады.

— Ол жөніне кеткен.

— Ешкім көрмеген деймін, Дәуітжан!

— Бұл құдайдың бергені. Мына ақымақ қатының мен балаң ауылнайға хабарлаймыз деп бой бермейді сандалып, мен қой десем ғана болмайды, түге.

— Сөніңше қалай, олар қате айта ма?

— Қате ғана емес, ақымақтық, — деді кемпір салмақтай сөйлеп, — осынша алтыннан безген адам бола ма, оларды ауыздықтау керек, Дәуітжан, дыбысы шықпайтын болсын.

— Дәуіт шырағым, абзалында бұл байлық құдайдың артық бере салған нәсібі ғой, ынтымақ қылып сіңіре білсек. Абзалында, сен семьяның ұйтқысы болсаң, осы байлықты сіңіруге де ұйтқы бол.

— Өткен уақыттарыңды есептемегенде, жаңа өмірде жоқтық көрген жоқсыңдар. Ақша үшін қылмысқа итергендеріңіз қалай Дәуітті, қартайғанда сіздерге не жетпей барады осы? — Әмина ашулы да, ызалы да еді, Сыздана айтқан осы сөздері Мәрия кемпірдің қытығына тиді.

— Сендердің енді қақандама деп, қақбас деп қол жұмсауларың ғана қалған екен. Бізді қартайған шағымызда қуып шықпақ ниеттерің бар екен, түге. Ендеше осы үйден алдымен мен кетіп тынайын!

Дәуіт шексіз ардақтайтын анасына бұл жолы ренжи, тосырқана қарады. Үлкен қой көздері өткірленіп, ұзын кірпіктері мен кірбік қара мұрты болмашы діріл қағады. Көмірдей қара шашының кекілі ашулы өткір көздеріне түсіп қыпылықтата береді. Оны күректей жалпақ алақанымен қайырып тастайды. Тамағына ты-

ғылған ашулы сөздерін бірден құсып тастаудың ретін таба алмай, зор денесімен жеңіл қимылдап орнынан тұрды. Ауыр етігін шақырлатып ерсілі-қарсылы жүрді. Салық пен Мәрия кемпір әр қимылына зер салып қарап отыр. Әмина мен Сейпи бала түрегеп үнсіз тұр. Әлгінде ғана көңілдендіріп тұрған электр шамдары енді күңгірттене түскендей, қырауытқан терезелердің аржағынан оттан шыққан темірдей қызарып туып келе жатқан айдың да бір шетін бұлт жаба бастады.

— Сіздердің осы қылықтарыңызды не деп білуге болады. Шын мәнінде алжасқандық па, қалай, естерін дұрыс сияқты еді ғой.

— Е-е, ым-м,— деді кемпір басын изеп,— бізді енді алжыған деуге дейін бардыңдар ма? Бәрекелді, ана Салиқа кемпірдің, ана Әзипаның, ана Қазизаның бәрінің балалары осылай деп жатқан шығар. Көргенсіздер, түге!

— Абзалында, қой деймін бәтшағар, осы бір ашуың-ай сенің.

— Қоймаймын! Қоймаймын деген соң, білдің бе! Қартайғанда осындай сөздер естимін деп өсіргем жоқ оны, ақ сүтімді ақтамадың, ұлым. Енді сол ардақты сүтімді көкке сауып қарғысқа байлауым қалды сені.

— Болды, болды, шеше, жоққа бола қарғысқа байлай салсаңыз аналық атқа кір келтірерсіз.

— Тәйт, әрі сен қатын, сумаңдамай. Естімеймін сөзіңді, бар пәле сенде.

— Жарайды жетер, кемпір. Абзалында, ақылсыз балалар емес қой. Осы бір болмашы сөзге тұлдана қалатының-ай сенің!

Дәуіт бөлме ортасында әлі түрегеп тұр. Тотыққан қара торы жүзі ызадан түтігіп барады. Мұрнын әлсіз-әлі тарта түсіп, бірден сөйлеп кетті.

— Сіздер ата-анасыздар, жолдарыңыз бөлек, ардақты жансыздар, сіздерді қадір-құрмет етуге міндеттіміз. Сол құрметті пайдаланып, сөздің асылын да, жасығын да орындатуға тырысасыздар, қарғысқа түгіл оққа байласаныздар да осыларыңызды қабыл ала алмаймын!

Соңғы сөздерді ол даусын көтере нықтап айтты да, қолына ақшалы чемоданды көтеріп, үйден шығып кетті...

Жүрер поездың қарбаласы әлі аяқталған жоқ. Қабыл өз купесіне ертерек жайғасқан еді. Сәулетті вокзалдың әшекейлі қабырғалары мен перронда сабылған адамдардың төбесінен қарап үнсіз отыр. Тар коридорда жүк көтеріп өткен жолаушылардың әбігер дауыстары, соқтығысқан чемодандардың тықылы бір тынар емес. Қабыл купеде жалғыз. Көңлі марқайып, жүрегі дүпіл қағады. Енді, бірнеше минуттарда алыс әрі көңілді сапарға жүріп кеткелі отыр.

— Ассалау... інішек! — деген дауыс ойын бөліп жіберді. Купенің есігінен иіле бас сұғып, егделеу тартқан сопақша сары бұжыр жігіт күле қарайды.

— Айналайын, айта қойшы, осында жалғыз сен ғана ма?

— Тағы бір адам бар.

— Орыс па, қазақ па?

— Бәрі бір емес пе! — деп езу тартты Қабыл.

— Айналайын-ай, мен онша сауатты адам емеспін, орыс тілін де шала білемін, алыс жолға да шығып көрген жоқ едім. Өмірде бір рет пойысқа мініп шыққанымда бір шпоналардың арасында болып, өліп қала жаздағаным бар,— деп, шағын қызыл чемоданын төменгі орынға қойды.

— Уһ, жаны түскір-ай, ие, не айтам деп ұмытып қалдым,— деді терін сүртіп ойланып,— ие, әлгі... шпә-нәсі түскірдің жайы екен ғой! Содан әлгілер түнде ұйқтап жатқанымда керек-жарақ дүниемді үштепті де кетіпті. Әйтеуір, өзім аман қалыппын, биттім де қалдым,— деді талпақ танауына саусақтарын тығындап.— Айналайын-ай, жап-жас бала екенсің, қайдан білейін деп едің. «Жолдасыңды таппай жолға шықпа»,— деген бар. Осы вагон бойынан сені іздеп тауып алғанымды көрмейсің бе? Енді күдіксіз ұйқтап дем алатын болдым,— деп, шаршап-шалдыққан адамдай бар салмағымен отыра кетті.

— Ой, садағаң кетейін қазағымның баласы-ай, кісінесіп танысатын әдеті ғой. Тосырқама, айналайын, атым Қыдырбек... Шәшке қарауылмын. Алматыға бара жатыр едім. Құдайдың дес бергенде сені кездестіріп, сапарлас болғанымды көрмеймісің?

Поездың тіркеуі салдыр ете қалды да, қозғала бер-

ді. Станция үйінің мәнерлі қабырғалары жылжи қозғалып қалып барады. Тақала тұрған жүк вагондары мен үстіне машина, сайман, құрылыстық ағаш тиелген кең платформалардың үстіндегі олпы-солпы жүктер терезе алдымен баяу өтіп жатыр.

— Құдайға шүкір, сені кездестірдім, грамытысы жоқ адамға жол жүру де қиын екен. «Ий, знаком» деп орысқа жалынасың да жүресің.

— Солай шығар.

— Айтпа-а! — деп даусын созып қойды Қыдырбек, өзің қай уалаяттансың, таныса ~~отыралық~~, шырақ, енді кең жайылым болды ғой.

— Ұруым қойлы Атығай болса керек, әкем солай деуші еді, — деді Қабыл терезеден көз алмай, сыртқа қарай отырып.

— Ойбо-ой, айналайын-ай, інім болдың ғой, бауыр екенсің ғой! Ендігісін айтпа, болды, жетті. Өзіңе жол болсын, жөн-жоспарыңды айта отыр, жаным?

— Алматыға семинарға.

— Қандай?

— Тамақ өндірісі министрлігі жанындағы.

— Кәсібің не еді?

— Қаладағы нан комбинатының технигі.

— Иә, ымм... солай де, сола-ай де, әке-шешен бар ма, айналайын?

Қыдырбектің ұшы-қиыры жоқ сұрақтары жігіттің мазасын кетірсе де, ол туралы ойы өзгере берді: «қандай ақкөңіл адам» — деді ол.

Поезд шапшаңдата жүріп кеткен еді, паровоздың ақшыл қоңыр түсті бұйра түтіні шұбатыла созылып еріп келеді. Кірбік қар басқан сарала дала баяу дөңгеленіп, бірін бірі қуалаған адыр белестер кейін тоғытылады. Қабылдың көңлі сергіп «Сары арқаны» ыңылдап әнге қосады. «Енді аз уақытта астанада боламын», — деген қуанышты ой жүрегін желпіп өткендей болады. Ағасы да ойға батып, телміріп қалыпты. «Жас бала, сөзге сенгіш, іздегенім де сол емес пе», — деп ойлады да, қыли көздерімен аңдаусызда жігіт кескініне ұрлана қарап қояды.

Дөңгелек жүзді, секпіл бет бала жігіт ойлана отырып болмашы күлімдейді. Ағасы чемоданын ашып, қағазға ораулы тағамдарды столдың үстіне қатарлап қоя бастады.

— Ой-бо-о-ой, қатын байғұс та ес қалмай тығындаған екен. Мынау қойдың тоңазыған еті, мынау қант қосқан шыртылдақ, мынау жент... Мынасы несі?! Ә... «Ағзам» екен ғой. Ой, аузыңнан айналайын Шәйін-ай, қамқоршы-ай, мұнсыз ішкен ас бойға тарай ма? — деп кеңкілдеп тұрып күлді.

— Кәне, жеңгеңнің қолынан дәм тат, ауылдың дәмі ғой, жарықтық. Ал, шырағым, қымсынба, — деді Қыдырбек бүкір саусағымен дәмді нұсқап.

Қабыл өз чемоданын ашуға ыңғайланып еді.

— Ту-у, шырағым-ай, мұның қалай? жатсынғаның ба? Адал ас емес пе, дәмнен үлкенбісің! О, не қылғаның?! — деп ағасы ашу шақырған болды. Қабыл қымсына түсіп асқа отырды, тоңазыған қой етін еріне шайнап терезеге қарап қояды. Ағасы томпақ аузына тағамды тығындай түсіп, сасыр жеген түйедей малжандай сөйлеп:

— Кәне, Қабыл інішек, мынаны ішіп жіберейік! — деді көз жасындай мөлтілдеген арақты ұсынып. — Кәне, соғыстырып жіберейік!

— Рақмет, аға, мен ішпеуші едім.

— Сөзді ғой, ағаң ұсынған соң шегіншектеу дұрыс емес, кәне-кәне... жүз грамм, артық бермеймін, бұл астың иманы ғой!

Қыдырбек столда шайқалақтап тұрған Қабылдың стаканын ернеуінен тық еткізіп:

— Кәне-кәне! — деді асықтырып.

Қабыл аз бөгеліңкіреп қалды, «несі бар жүз грамм ғана болса».

— О, бәрекелді, сыйлап берген соң ішкен артық, өзің шіміркенбейді де екенсің, солай болмай жігіт бола ма? Закуска ал, бәрін қамти же, солай.

Көп ұзамай жігіттің көзі бұлдырап, шекесі дуылдай бастады. Көмір қара кекіл шашы тершіген маңдайына түсіп үнсіз отыр.

— Же, шырағым, бұйырған дәм, ауылдың дәмі... Ой, айналайын-ай сенімен жолдас болғанымға қатты қуанамын, қандай рақаттанып қалдым. Құдайға шүкір, әйтеуір... Кәне інішек, мынау қалдық маған мал болмас, ішіп жіберейік! — деп ағасы қара шыныны жоғары көтерді.

— Ой, бәрекелді, міне жігіт! — деп «үй иесі» қуанып қалды.

Қабыл жасаураған көзімен терезеге қарайды, ма-
нағы бір суреттер өзгеріп, көз алдындағы буалдыр
сағым тасқын судай сапырылысып жөңкіп барады.
Ағынмен ыққан бөріктей адыр төбелер де қылаңдап
қалып жатыр.

Бір кезде ыңылдап әндете бастады Қабыл. Кори-
дордың қалтарысында ағасы бір пұшық қара жігітпен
сыбырласа сөйлесіп тұрды...

— Ақшасы бар.

— Көзіңмен көрдің бе?

— Көргенде қандай.

— Жібере тарту керек.

— Сөз бар ма оған.

Қыдырбек купеге кіргеннен-ақ әндетіп отырған Қа-
былды көргенде жылпың қағып:

— Рақмет, міне жігіт, бәрекелде-е! — деп, қошемет-
теп қойды. Купеде үнсіздік орнады. Қабыл терезеден
алысқа көз жіберіп, томсарып қалыпты.

— Інішегім, зерігіп кеттің білем, қартқа зауқың
соға ма, бір-екі алып жіберейік, қалай қарайсың?!

— Қартты жетік білмеуші едім.

— Оқасы жоқ, мен де жүйрік емеспін, жол қыс-
қарсын, ермек болсын, кәне...

— Кітап оқиын деп едім.

— Қой әрі, кітап-сітабыңды, кел ойнап жіберейік!
Жастай оқып сарғайғанда не пайда таптың? Қараңғы
түсіп келеді, көзің кетеді. Кел, кәне не ойнаймыз?

— «Подкидной».

— «Жиырма бір» ден артық ойын бар ма? Бір сом-
пап көнге саламыз, ермек қой әйтеуір...

— Мен білмеуші едім.

— Оқасы жоқ, үйреніп кетесің.

Ақжем болған көне қартты Ағасы шапшаңдатып
үлестіре бастады. Қалтасынан жаншылған бір сомдық-
ты алып столға ұрды.

— Қаншасына барасың?

Қабыл қартты тұмсығына тақап отырып бір-бірден
ала берді.

— Ізде өзің.

Қыдырбек екі-үш қартты қатарынан алып:

— Асып кеттім,— деді өкінген болып,— балақай,
шала білем десең де уытың бар екен, салған жерден
іліп түстің ғой. Әй, қу бала-ай! — деп қойды.

Есік үсті-үстіне қағыла қалды.

— Ие, кіре қал!

— Ассалаумағалейкөм!

— Әликісәлем, төрге шық!

Орта бойлы, пұшық қара жігіт үйдегілермен қолдасып амандасты.

— Жаңағы станциядан мініп едім, қазақтап жалғыз екенмін деп қайғырсам сіздердің купелеріңізден дауыстарыңызды естіп есік қаққаным, ғафу етіңіз!

— Оқасы жоқ, қазақ байдың баласы екенсің, бізбен бірге бол, бәрекезде-е,— деп Қыдырбек бәйек болып жатыр. Амандық, саулық тез аяқталды.

— Қарт білесің бе, жігітім?

— Шамалы.

— Оқасы жоқ, үйреніп кетесің. Мына інішегім де «шамалы» деп еді, салған жерден қусырып барады, бәтшәғар! — деп қарқылдап күліп қойды Ағасы.

— Сола-ай ма? — деді пұшық жігіт даусын көтере сөйлеп, Қыдырбекке көзін қысып қойды.

Қарт бірнеше айналғанда Қабыл үнемі ұтумен болды. Жан қалтасында жаншылып қалған ақшалар қоммақтанып барады. «Жүз сомнан артық алды-ау» деп ойлады ол. Қартқа ынтасы артып, бейілдене түсті.

— Стук елу сом, — деп жариялады пұшық.

— Мен бәріне де! — деп Қабыл ұрып жіберді. Алып шықты. Қыдырбек иінінен су кеткендей салбырап шығып кетті де, көп ұзамай жартылық арақ алып кірді.

— Құдайдың құдіреті, арақ ішпесем басым айналады, шырматылып отырғанымды көрмейсің бе? — деді стакандарға лықылдата құйып жатып.

— Алып жіберейік!

Барлығы да ішіп салды. Қабылдың көздері бұлдырай берді... Қарт ұрыла берді... алғашқыдай емес, Қабыл сыпырыла берді... Таң алдында жынын алғызған бақасыдай сұлық отырып қалды. Қалталарының түбін айналдырып қарады...

Ағасы ұзыннан түсіп ұйқыға кетті. Томпақ аузы сәл қозғалып ыңыранып қояды. Бетін жыбырлатып әлдекімдерге «ым» қағып жатқандай болады. Қабыл осы бір жексұрын құбылмалы кескінді көргісі келмей теріс айналып кетті.

«...Не істесем екен, әлде осының өзінен сауға сұраймын ба? Ақша ала қоятын таныс та жоқ, болған

күнде не деп сұраймын? Ұтылып қалдым дегеннен тонап алды деген көп жеңіл сияқты».

...Ағасы арақтан ісінген бетін тырыстырып жайбарақат Қабылға қарады. Қадақ-құдақ ақ шабдар мұрты ұзарып тікірейіп кеткен.

— Сегіз жүз сом ақшаны ұтып алдыңдар, бір тиын қаржым жоқ, ең құрығанда жүз сомын өзіме қайтарыңдар! — деді оған Қабыл, даусы сәл дірілдеп.

— «Қайтарыңдар?!» Табылған ақыл, ұтқан пұшық қара, өзін танымаймын да, о не қылғаның?! Мен не бары үш жүз сомдай ұттым. «Қайтарыңыз»... Ол қайдан шыққан заң? Сен айналайын, бес жасар баланың сөзін сөйлеме, жігіт емес түбіт екенсің ғой! Ақшаң болмаса қайтейін, мен бейнаमतпын ба? Міне қызық! — деді таңдайын қағып.

Содан кейін-ақ Ағасы асығыс жиналып, келесі станцияда поездан түсіп қалды.

Сыртта нілге малған бөздей көгеріп таң атып келе жатты. Дөңгеленіп қалып жатқан сарғылт даладай жүдеу көңілмен мұңайып Қабыл алысқа қарады.

ОРМАНШЫЛАР

Әлгінде ғана жауып өткен нөсерден жиналған қақтарды шашырыта тіліп жүйткіген мотоцикл Шақанның үйінің қақпасына тірелгенде, мотордың бірде гүрілдей, бірде басыла шыққан үні өшіп, айнала тым-тырыс бола қалды. Жапсардан сығалап тұрған Шақан қонақтарды көре салып, сүріне-қабына үйіне кірді.

— Ойбай, қатын, орманшылар келіп қалды. Орманшы болғанда ана бір дәуі... аты кім еді, барболғырдың...ие, әлгі Жанғожа, жанындағысы өзіміздің ұзын сары.

— Абыржыма енді, бір жөні болар,— деді Әнипа жеңгей төрге көрпе салып жатып.

Қонақтар машиналарын орнықтырып қойып, үстерін шашыранды балшықтан тазартып күйбеңдеп жүрді. Әлгінде ғана өткен өткінші бұлт көкжиекке қарай шалқайып ұзап барады. Барған сайын қалыңдап, түнере түскендей қара күрдененіп талауратып кеткен. Сиыршының бишігіндей ирелеңдеп нажағай оты тілгілеп өтеді. Жа-

уыннан соңғы хош иісті ауамен кеуде кере дем алып, үстері малмандай су болған жолаушылар үйге қарай беттегенде Шақан жалбақтап қарсы алды.

— Ой, Жәкембісің, бәрекелді, хош келіндер, төрлетің дер! Құдай-ай, жаңағы бір өткіншінің астында қалғандарың-ай. Қап, мына құдайдың құдіретіне шара болмас тағы. Сау-сәлемет бармысындар, әйтеуір! Ту-у, Сәрсембек шырағым, сен де аманбысың, келін-кепшік амандық, саулықта ма?

Жолаушылар қысқа амандасып үйге кірді.

— Қате-ен, қимылда, мына Жәкем тоңып келіпті, құдайдың құдіреті, әлгі бір өткенші түскірді көрдің бе?

Шақан орта бойлы, етті-женді денесімен ширақ қимылдап қонақтарды шешіндіріп, киімдерін іліп, бәйек болып жүр.

— Ел-жұрт аман ба, әйтеуір? — деп Шақан орақ мұрнын сіңбіріп тастады да, жалбыраған қою қара мұрты мен шоқша сақалын жалпақ алақанымен қапсыра сипады.

Қазандық алдында қайнап тұрған самаурынды буын будақтатып Әнипә столға қойғанда, қонақтар төрге жайғасқан еді. Орманшылар үй иесінің сұрағына жауапты сараң қайтарып, шайды сораптай айналаға көз тастады.

Аласа балшық үй қапырық та, лас та көрінді оларға. Ыс шалған төбеде өрмекшінің торы болмашы қозғалып, дірілдеп тұр. Қиуы қашқан еденнің жуылмағанына бір талай күндер болған сияқты. Босағадағы төл үйшігінде қысқы қидың қалдығы тазартылмаған, үйдің табиғи ауасымен қосылып етене болып кеткен жағымсыз иіс содан тарайтын көрінеді. Қараңғы үңгірге тесіле қараған көз жанарындай жанбырдан соңғы күннің сарғылт сәулесі кішкене терезелерден ұрлана сығалайды. Сыртта жаңа көтерген үйдің жарты қабырғасы мүктері салбырап, кішкене терезелерге ентелей төніп тұр.

— Осы біреу үйді көтерген болып жатыр едік, ағашы да жетпей қинап болды, әйтеуір,— деп Шақан шайды тарта түсті.

— Құдай-ай, мынадай інілерің барда не уайым бар, ағаштың ретін келтіре салады дағы,— Әнипә жеңгей әжімдене бастаған атжақты сопақша жүзін қонақтарға бұрды. Кішкене қара көздерімен кескіндеріне талмай қарап ішкі дүниесін танытқандай болады.

— Орман — өкімет меншігі, «інілеріңнің» билігі келе ме? — деп Жанғожа күңкілдей сөйлеп, шәшкәсін төңкере салды. Май басқан қапсағай денесі жадырап, қызыл күреңденген семіз бетінен шып-шып шыққан терін сұртпек болып, маңдайшасына қайыңның жез жапырағын қадаған көне құлақшынын жерге қойды. Кірлеген қол орамалымен мойнын, бетін, қасқа маңдайын қыдыра сұртіп, кертеш мұрны алдындағы қызыл мұртын сықырлата уқалап түшкіріп салды.

— Жархымәкім. алла, жолың болсын! — деді, Шақан елпілдеп.

Қонақтар сыртқа шығып қиылып жатқан жаңа үйдің әр ағашына үңіліп қарап жүрді. Батысқа ауысқан шілденің күні қайтадан жарқырап қыздыра түскен. Суға тойған жазық дала бусанып, таза ауа тынысты кеңейтіп жіберді. Аршыған жас теректің қышқылтым иісі таңауды қытықтайды.

— Міне, мыналар, сонан соң ана қабырғадағы он бөрене түгел өз бетімен кесілген, «СП» ны соқ Сәрсембек! — деді, Жанғожа бұйыра сөйлеп.

— Себеп? — деп сұрады Шоқан, «СП» ның қазақша — «рұқсатсыз кесілген ағаш» деген белгі екендігін еркін түсінбесе де.

— Себеп сол, ағашты өз бетіңмен кесуге тиім салыпғанын білмеушіме едің? Ежели билетің болса көрейік! — деді, Жанғожа ызбарлана сөйлеп.

— Қағаздарым бар.

— Қашанғы?

— Былтырғы.

— О, «былтырғы?» Мынау ағаш жақында ғана кесілген. Олай алдай алмайсың, бәтір! — Жанғожа түбірге отырып, алым-жұлым болған сумкасын ақтарып жазуға кірісті. Шақан тұнжырап қарап қалыпты. «... Қиын болды-ау, мына пәле шынымен бетті теріс бұрды, сайып келгенде кассадағы тырнақтап жиған он мың сомның шетінен опырып кеткелі тұрғанын көрмейсің бе?»

«Ақша шығарып билет сатып алмайын, дегенім мынау болды. Енді қайттім. Әлде шынымды айтып жалынсам ба екен».

— Шырағым, Жанғожа-ай, бір қате болды, ендігісін өзің біл, енді, — деп Шақан жыламсырай сөйледі. Ораманың үн қатпай әлде нені есептеп жазып жатты.

— «Қате болды», қате екенін біле тұрып қирата ке-